
ENTORN DE LA DESTRUCCIÓ DE RIPOLL EL 1839

JOAQUIM BOIXÉS

En el transcurs de la guerra civil coneguda com "primera guerra dels carlins" o "guerra dels set anys", Ripoll va viure els dies més amargs de la seva història. Després de la crema i destrucció del Monestir de Santa Maria l'agost de 1835, el desastre havia de culminar quatre anys més tard quan la vila fou materialment arrasada i foragitats els seus habitants.

Avui, quan ha passat quasi un segle i mig, pot semblar que els fets del 27 de maig de 1839, tot i que són recordats, varen tenir una relativa importància per al decurs de la vida ripollesa. Però, després d'un estudi aprofundit d'aquells fets i d'una somera anàlisi de les dades obtingudes sobre els més variats aspectes, podem arribar a la conclusió que aquell fet històric és el de més cabdal importància per a Ripoll des de la seva fundació i el que va capgirar el que semblava que havia de ser el normal desenvolupament del Ripollès des de començaments del segle passat fins ara. Creiem que encara avui en patim les conseqüències: hem superat només a mitges el daltabaix que suposa la destrucció de Ripoll el 1839, quan la vila i la comarca havien d'avançar –i haurien avançat– per uns nous camins de modernitat i progrés.

EL DESASTRE DEMOGRÀFIC

No fan falta gaires consideracions si tenim a la vista les dades demogràfiques a través dels segles.

La vila de Ripoll, arrecerada a l'entorn del monestir i subjecta al cenobi en la majoria d'aspectes, va tenir, des del segle IX fins al XVII, una població creixent, però que mai no va superar els dos milers d'habitants.

En el transcurs del s. XVIII el desenvolupament industrial provoca una estirada. Cap al 1724 ja s'havien superat els dos mil i el 1787 hi figuren censades 3.666 persones. (Diguem que aleshores Catalunya tenia uns 875.000 habitants: si la proporció seguís constant, s'hauria de doblar la població actual de Ripoll).

Les guerres i les dificultats econòmiques dels primers anys del s. XIX ocasionaren una disminució: el 1830, hi figuren 3.205 habitants. És de suposar que, en continuar la recessió, el 1839 el cens de ripollesos podria oscil·lar entre 2.500 i 3.000. Ens ho confirma la dada que foren fets presoners 404 homes aptes per a les armes.

La presa de Ripoll en la repetida data del 27 de maig fou desastrosa per als ripollesos: si entre els combatents les lluites d'aquells dies ocasionaren una quantitat de baixes que no arriba al centenar, entre la població civil més de cinc-cents persones foren assassinades. Un miler i mig de ripollesos varen ser foragitats de la vila: dones, vells i criatures.

Les dificultats del redreçament són paleses en l'evolució del cens de poblament: començada la reconstrucció de la vila la primavera de 1840, sabem que dos anys més tard hi havien 939 habitants. El 1877 ja eren 2.680. El cens del 1900 ens parla de 4.919. El 1930, hi figuren 7.263 i 9.034 el 1960. L'últim cens del 1975 (Ripoll i Parròquia en conjunt) ens dona 11.496.

Els períodes de guerra –i més quan és guerra civil– són sempre causa d'un despoblament. És comprovat el fet de la guerra civil última: el 1936, Ripoll tenia 7.380 habitants i en tres anys de guerra en va perdre quatre-cents; fins al 1950 no comença a superar aquella xifra.

Tot i tenint en compte això, és de suposar que, si Ripoll no hagués estat destruït el 1839 i dispersada arreu de Catalunya la seva població, el cens actual seria molt més elevat. Ben diferent hauria estat l'evolució demogràfica si el 1840, en comptes d'haver de començar de zero, hagués tingut la vila dos o tres mil habitants.

ELS HABITATGES DE RIPOLL, ANORREATS

És cosa demostrada que, des del 27 de maig de 1839, per disposició del capítol dels vencedors, es produí la destrucció sistemàtica de tots els habitatges de la vila. El 1719, sabem que hi havia a la vila 466 cases: a l'època que ens referim serien, com a mínim, el doble.

El notari Mirapeix en la seva crònica ens parla que, durant moltes setmanes, hi havien a Ripoll 200 sapadors dedicats exclusivament a perfeccionar l'obra de destrucció: no solament els habitatges eren convertits

en ruïnes, sinó també altres edificis públics; els ponts sobre el Ter i el Freser foren minats i volats. Altres documents ens parlen que els vencedors posaren als pobles del voltants una contribució que consistia a portar grups d'homes que havien d'ajudar a l'enderroc de la vila... Només l'església de St. Eudald fou respectada.

Durant els llargs mesos que la vila romangué inhabitada, fou objecte de l'espoliació de molts comarcans i forasters que furgaven entre les ruïnes per si trobaven quelcom de valor o bé aprofitaven els materials aptes per a la construcció i se'ls enduien a carretades. I el que diem, també es pot aplicar a les ruïnes de l'antiga abadia i monestir. La desolació era tan gran que —ens diuen les cròniques— aquell hivern baixaren de les muntanyes ramats de llops que feien més inhòspites les ruïnes.

En començar el redreçament de la vila a la primavera del 1840, es pot suposar la colossal labor que esperava els ripollesos. Acabaven de ser alliberats els homes de les presons de Berga: les famílies es reagrupaven... Però moltes ja no varen tornar: havien començat una nova vida lluny de Ripoll i no volien reviuire el record de tantes calamitats que havia patit en la seva antiga llar. Però els que retornaren, ho feren amb veritable il·lusió: tots els somnis que havien acaronat en els llargs mesos de captiveri, els esperonaven en la tasca ingent que els esperava.

Eren tantes les ruïnes, que van haver de començar per buscar l'alineació dels carrers i places. Mentre es dedicaven a la nova construcció de les seves llars, les famílies havien de viure a les cases dels ravals i en les masies que la guerra havia respectat. Malgrat les greus dificultats, les noves edificacions eren de bella factura, de manera que una publicació forana deia que "quan s'acabi la reconstrucció, serà Ripoll la vila més xamosa de la província de Girona".

DESTRUCCIÓ DE L'ARTESANIA RIPOLLESA

La indústria ripollesa s'havia desenvolupat notablement en el transcurs del segle XVIII: tenia un caire artesà que afavoria els tallers familiars i el manteniment d'un elevat nivell d'ingressos. Els Gremis eren el que avui diríem veritables Cambres d'Indústria i Comerç. Fins a la instal·lació de la fàbrica tèxtil "Barrera", Ripoll era una munió de petits industrials que aprofitaven la força hidràulica de les sèquies que, de centúries enllà, feien més profitós l'enginy —ja proverbial— dels ripollesos.

És cert que des del començament del s. XIX hi havien dificultats econòmiques: era el començament d'una nova era industrial que donaria un cop mortal a les manufactures d'armes i de claus, de tanta importància per a nosaltres. Però els ripollesos havien demostrat a bastament la seva readaptació a noves activitats: la seva diversificada especialització feia possible de pair les noves tècniques.

Però el desastre de 1839 anorrea els mitjans de producció: amb l'enrunament de les cases, foren destruïts els tallers i les fàbriques, l'utilatge de treball, carruatges i cavalleries, establiments comercials, etc. La manca de

cabals familiars –ben prou necessaris per als treballs de reedificació de la pròpia llar– va fer impossible el restabliment de la petita indústria artesana. L'establiment a Ripoll de potents indústries –tèxtils en sa majoria– facilità llocs de treball on l'especialització era mínima i feia possible el treball femení, fins aleshores ben poc important en el cens laboral de la vila.

De retruc, aquest canvi de la mena de treball provocà una nova orientació de la vida ripollesa: els antics gremis tenien un aire de gran família mentre que, després, la massificació laboral va anar despersonalitzant el mateix ambient del poble com a comunitat i el nombre creixent d'obrers, vinguts de fora molts d'ells, va refredar l'amor a la tradició, tan evident al llarg de la història ripollesa.

ELS RIPOLLESOS, ESPOLIATS

No ens referim a casos particulars, que són l'excepció. És evident que l'espoliació dels ripollesos havia començat molt abans de 1839. Des de començament de segle foren nombrosos els fets d'armes que perjudicaren el Monestir i la vila: del 1809 al 1813, en diferents ocasions Ripoll fou ocupat pel francès que saquejà robà destruï tot el que va voler. Els ripollesos hagueren de pagar crescudes contribucions i la manufactura d'armes en sortí tan perjudicada que es va arribar a pensar en el seu trasllat a Berga.

Després ja començava a covar la guerra civil que tantes conseqüències havia de tenir per a nosaltres. Ja no hi va haver un moment de tranquil·litat: en el transcurs de la primera carlinada, Ripoll, que es considerava lloc fortificat i clau del Pirineu, era ocupat alternativament pels dos bàndols enemics. El resultat sempre era el mateix: contribucions de guerra exigides per la força, quantitats exorbitants pels ripollesos que prou veien els seus ingressos minvats per la situació del país i per la transformació industrial que aleshores s'iniciava.

Més tard, consumat ja el sacrifici del 27 de maig, no n'hi va haver encara prou amb el perjudici quantiós que suposa la pèrdua de la llar i de tot el seu contingut, que els presoners ripollesos de Berga, alliberats en sa major part pel gener de 1840, se'ls va exigir una crescuda quantitat per al seu rescat.

Per la banda del Govern de Madrid –que era obligat moralment a compensar les pèrdues rebudes en defensa de la legalitat– no hi va haver cap ajuda: més aviat, entrebancs. Només començava la reconstrucció de la vila i ja els representants de la Hisenda Pública es presentaren exigint el pagament dels trimestres de contribució vençuts des del dia de l'incendi, és a dir, dels nou mesos que Ripoll estigué cremat i desert. Després de moltes gestions, s'aconseguí que la mesura restés en suspens.

Eudald d'Illa, testimoni dels fets de 1839, ens parla que el Govern acordà una ajuda monetària per a la reconstrucció de la vila. Però es veu que era tan minsa que els comissionats ripollesos, en anar a percebre la quantitat acordada, foren preguntats pels mateixos funcionaris si es tractava de la indemnització de "cabanyes de carboners".

Pel juny de 1840, un grup de diputats catalans, encapçalats per Josep Feliu i Miralles, varen presentar al Congrés un projecte de llei signat el 13 de maig

anterior, concedint honors i ajuda a Ripoll i a Camprodon, víctimes de la guerra passada. El 28 de juny, defensat pel brillant parlament del Sr. Feliu, el projecte fou acceptat i s'ordenà que passés a la Comissió corresponent. Sembla que, en dissoldre's després les Corts, el projecte, com tants d'altres, inicià el llarg somni de l'oblit.

LA RECONSTRUCCIÓ, FRENADA

Una gran il·lusió donava empenta als ripollesos que havien tornat per refer la seva llar. Malgrat les dificultats, s'augurava un immediat futur ben esplendent: els edificis que s'alçaven de nou tenien un aire de modernitat admirable. Els nostres n'estaven ben orgullosos: les famílies de més arrel a la vila refeien les seves cases pairals i tot feia esperar que seria superada la desfeta.

Però l'entusiasme s'esfondrà el 1842 quan seixanta trabucaires, que es presentaven inesperadament, capturaren alguns dels més destacats prohoms de la vila i se'ls emportaren, exigint un quantiós rescot. En saber-ho, quan ja s'havia satisfet l'exigència dels bandolers, el general Zurbano es presentà cridant que faria afusellar el Batlle i els Regidors per no haver tocat a sometent. I diuen els testimonis que no fou cosa fàcil convèncer-lo que no era possible tocar perquè a Ripoll no hi havia campanes.

El notari Mirapeix en la seva crònica ens diu que "aquest cop inesperat omplí de consternació els habitants. Molts que havien decidit tornar a aquesta desgraciada vila i d'altres que estaven a punt de fer-ho, la varen abandonar per sempre. Començà a minvar el ritme amb què s'havien iniciat les obres de reedificació, ritme que ja no es recobrà mai més, i que seguí a continuació molt a poc a poc."

Podem pensar, doncs, que si no hi hagués hagut tants entrebancs, aquell somni de refer una població més gran i pròspera hauria estat una realitat. I més que la part material, es frenà la reconstrucció espiritual de la vila: els monjos benets ja no tornaren a omplir el cenobi i moltes de les famílies de més tradició ripollesa s'allunyaren d'aquí. I la vida comunitària, amb les seves festes típiques, ja no va ser com abans... Tot havia canviat massa.

LA DESFETA, EN EL MOMENT MÉS INOPORTÚ

Les noves idees liberals que havien triomfat –i per les quals Ripoll fou víctima propiciatòria– donaven motiu per a una transformació important del nostre país i de tot l'Estat. S'organitzava Espanya en noves demarcacions, de les quals Ripoll no sortia pas beneficiat.

Per una banda, la divisió provincial: tant en el projecte de l'any 1821 com en la divisió provisional del 1822, Ripoll figurava en la província de Barcelona (o província de Catalunya, com s'anomenà en principi). Però en la divisió definitiva del 1833, tant el Ripollès com la Cerdanya s'adjudicaren en bona part a la província de Girona, fet incongruent que encara perdura.

Altrament, en formar-se els partits judicials quan estava la vila destruïda, Ribes fou considerada com a cap de la nostra demarcació i més tard la capitalitat passà a Puigcerdà. El fet comarcal no s'havia tingut en compte.

Hem de dir també que, mentre la nostra vila era reconeguda sense discussió com a cap comarcal –i documents tenim que ho proven a bastament–, la desfeta de 1839 va produir en tot el Ripollès un gran perjudici i una desorientació notable. I justament s'estava operant una potenciació de Ripoll com a centre comarcal des de feia uns quants anys. Fins a mitjan s. XVIII la vila no havia tingut Ajuntament propi i fou a principis del XIX quan s'alliberava totalment del domini feudal de l'Abat. Principalment en aquests períodes la forta expansió industrial de la nostra població va fer que bona part de l'economia comarcal girés a l'entorn de Ripoll: els tallers artesans s'escampaven arreu del Ripollès, s'establia entre els diferents pobles una col·laboració activa i els nombrosos traginers –empreses de transports d'altre temps– que duïen els productes ripollesos a mitja Espanya, eren vehicles d'un comerç valuós, portant fins a les nostres contrades els productes més variats procedents de llunyans indrets.

La reconstrucció de la vila va obligar a un nou plantejament. Ripoll ja no era el motor de l'activitat comarcana: la nova indústria ja no necessitava el concurs d'altres pobles veïns. Ni era ja un punt estratègic inexpugnable, clau de l'accés al Pirineu: ni s'alçaven orgulloses les muralles ni la situació geogràfica era ja tan important per a les noves màquines bèl·liques. Tampoc no revisqué el Monestir, que al llarg dels segles havia estat un dels factors importants de la prosperitat ciutadana.

Altres moments malestrucs s'havien presentat en el curs de la història. La desfeta de 1839 fou per a Ripoll un veritable atzucac. I se'n sortí com va poder, desviant el seu camí de la continuïtat històrica i d'una tradició ja mil·lenària.

RESUM I CLOENDA

No considerem finit el nostre treball perquè podríem adduir encara moltes més consideracions que refermen el nostre punt de vista. Amb les notes que hem transcrit, es pot tenir una idea del molt que va representar per a Ripoll la desfeta de 1839, incrementada pels fets anteriors i posteriors que incideixen en la vida ripollesa.

Estem segurs que, si no haguessin succeït els fets atziacs de la primera guerra carlina, si Ripoll i el Monestir de Santa Maria no haguessin estat destruïts, la vila avui seria una població més gran, més extensa, més pròspera, formada per una munió de petites i mitjanes indústries i amb una vida ciutadana més rica en béns materials com en cultura i tradicions vives.

No és fàcil jugar amb hipòtesis, ni parlar de la història que podria haver estat; però les consideracions apuntades demostren suficientment que el dia 27 de maig de 1839 fou el dia més negre de la nostra història. Amb el poeta llatí podríem dir: Aquell jorn fou la nostra més gran desgràcia i la causa més important de tots els nostres mals.

Aquesta conclusió és un homenatge als qui la fatalitat va fer actors i testimonis de la diada memorable: tant als qui en foren víctimes com als qui després varen fer possible la resurrecció de la vila sacrificada en l'ara del rancor d'una guerra que tant de bo no s'hagués produït mai.